

اصول اخلاقی در آموزش پزشکی از دیدگاه آیات و روایات

اصغر سلیمی نوه^۱، رضا سلیمی^۲، نیکزاد عیسی زاده^{۳*}، فاطمه سلیمی^۴، مریم پوررضاقلی^۵

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱۹

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۵

تاریخ انتشار: ۹۶/۱۲/۲۲

مقاله‌ی مروری

چکیده

اخلاق حرفه‌ای به‌عنوان بخشی از مبحث اخلاق، جزء لاینفک هر رشته‌ای است. نگارندگان مقاله‌ی حاضر به دنبال یافتن پاسخ این پرسش بوده‌اند که آیا در قرآن و روایات، به اخلاق حرفه‌ای در حوزه‌ی پزشکی توجه شده است؟ همچنین نحوه‌ی مواجهه‌ی این منابع را با بحث اخلاق حرفه‌ای در پزشکی در کانون توجه قرار داده‌اند. سپس، با ذکر مهم‌ترین مبانی و اصول حاکم بر نظام آموزش پزشکی، درصدد تبیین اصول اخلاقی آن برآمده‌اند. روش پژوهش، تحلیلی توصیفی و با رویکرد قرآنی‌روایی بوده است که ضمن مرور برخی آیات قرآن، به مطالعه و شناسایی مواردی که به‌عنوان اصول و مبانی اخلاق حرفه‌ای، در ارتباط با حرفه‌ی پزشکی بیشترین اهمیت را داشت پرداخته‌اند؛ البته موارد مهم دیگری نیز وجود دارد که در قالب کارهای پژوهشی دیگر می‌توان به آن‌ها پرداخت. توجه به مقالات و منابعی که در پیوند با این بحث نوشته شده‌اند و راه را برای تحقیقات بعدی فراهم می‌کنند، همواره مد نظر نگارندگان بوده است. به منظور بررسی اصول اخلاقی حاکم بر روابط میان دانشجو و استاد در حوزه‌ی پزشکی، ابتدا با نگاه تفسیری به هر آیه، گزاره‌های اخلاقی تشکیل‌دهنده‌ی مضامین و جهت‌گیری‌های هر آیه استخراج و سپس نقش هدایتی هر کدام درج شده است؛ همچنین مفاهیم، جهت‌گیری‌ها و نقش هدایتی هر کدام از آیات استخراج شده است. مهم‌ترین مواردی که در کانون توجه قرار داشته عبارت‌اند از: استخراج آیات اخلاقی براساس مطالعه‌ی تفاسیر معاصر، استخراج مفاهیم و مضامین اخلاقی بیان‌شده در تفاسیر، یافتن ارتباط میان مفاهیم اخلاقی، پرداختن به نقش هدایتی هر کدام از مفاهیم اخلاقی، مقوله‌بندی مضامین و موضوعات اصلی و فرعی مشترک آیات.

واژگان کلیدی: اخلاق، استاد، اصول اخلاقی، پزشکی، دانشجو

۱. استادیار، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، کرمان، ایران.

۲. دانشجوی دکتری تخصصی تاریخ ایران دوره‌ی اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

۳. دانشیار، مرکز تحقیقات علوم قرآن، حدیث و طب، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد انار، انار، کرمان، ایران.

۵. استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، کرمان، ایران.

* نویسنده‌ی مسئول: تهران، بلوار کشاورز، خیابان قدس، کوچه‌ی فردانش، مرکز تحقیقات علوم قرآنی، حدیث و طب، تلفن: ۶۶۴۹۰۲۲۵.

Email: nikzadiesazadeh@gmail.com

مقدمه

اخلاق جمع خُلق و خُلق به معنای اندازه قرار دادن اشیا، خوی، سجیه، سرشت و ملکه‌ی راسخ نفسانی است که تنها با دیده‌ی بصیرت و غیرظاهر درک می‌شود، در برابر خُلق که به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر، گفته می‌شود (۱). همچنین گفته شده که مقصود از اخلاق، رفتار خوب و بد انسان است؛ اعم از اینکه منشأ رفتار، ملکه‌ی نفسانی باشد یا حالت و وضعیت گذرا (۲). اخلاق به‌عنوان زیرشاخه‌ای از فلسفه‌ی کاربردی^۱ طبقه‌بندی شده است. اصطلاحات «اخلاق زیستی» و «اخلاق پزشکی» نیز هم در زبان عربی و هم در زبان فارسی تقریباً در حوزه‌ی پزشکی معنای یکسانی به خود گرفته‌اند (۳).

متأسفانه، در دنیای امروزی ارزش‌های اخلاقی به‌ویژه در تزامن با منافع اقتصادی رنگ باخته‌اند و سقوط معیارهای اخلاقی افراد، نهادها و مصالح جامعه را به شدت آسیب‌پذیر کرده است. علاوه‌براین، با پیشرفت‌های چشمگیر در حوزه‌های مختلف علوم پزشکی و تکنولوژی، موضوعات و مسائل اخلاقی جدیدی ایجاد شده‌اند که تصمیم‌گیری اخلاقی را در حرفه‌ی پزشکی پیچیده و دشوار کرده‌اند و اخلاق پزشکی سنتی، دیگر پاسخ‌گوی این نیازها نیست؛ از این‌رو، علاوه بر آنکه نیازمند آموزش، احیاء و ترویج اخلاق حرفه‌ای هستیم، ارائه‌ی راهکارهای اخلاقی برای تصمیم‌گیری مناسب در موارد اخلاقی جدید نیز امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است (۴).

مفاهیم اخلاقی به‌عنوان مجموعه‌ای مشتمل بر ارزش‌ها، دربردارنده‌ی دستورهایی برای اتصاف به خوی‌های نیک و انجام‌دادن اعمال پسندیده و دوری‌گزیدن از خوی‌ها و کردارهای ناپسند، در میان بسیاری از ملل باستانی دیده می‌شود و شکل‌گیری آن‌ها به‌عنوان علم اخلاق در تمدن‌های

گوناگون عهد باستان، از جمله ایران و یونان، مسیری موازی را طی کرده و آثاری اخلاقی با سبک‌هایی متفاوت پدید آورده است.

با ظهور اسلام و پای‌گرفتن حوزه‌ی فرهنگی گسترده‌ی آن، اخلاق نیز به‌عنوان شاخه‌ای از علوم انسانی توجه متفکران مسلمان را به خود جلب کرد و سبب پدیدآمدن میراثی گرانمایه در فرهنگ اسلامی شد. اخلاق اسلامی با مکاتب گوناگون آن، در مبانی ارزشی خود به فرهنگ قرآنی و تعالیم نبوی (ص) اتکا داشت؛ اما این امر مانع از آن نبود که متفکران مسلمان در بسط و گسترش تعالیم نخستین اخلاقی و نیز در سبک و اسلوب تدوین آثار خود از میراث پیشینیان بهره نگیرند.

درباره‌ی مقوله‌ی تعلیم و تربیت و نقش معلم، آیات و روایات متعددی وارد شده که مبین اهمیت و حساسیت آن در جامعه است. معلم و استاد با نقش مقدس خود، متکفل تعلیم و تربیت جامعه و دانشجویان هستند تا آن‌ها را برای ساختن جامعه‌ای مطلوب یاری نمایند. به همین منظور، تهذیب و پالایش روحی و تربیت معنوی آن‌ها باید در کنار مسائل علمی در کانون توجه و مذاقه قرار گیرد. تساهل و تغافل از این امر مهم در عین حالی که هدف اصلی آموزش را برآورده نمی‌کند، امکان دارد به ضد ارزش مبدل شود و ناهنجاری‌هایی را به وجود آورد^۲. مسائل اخلاقی و دینی تنها، دغدغه‌ی افراد دیندار نیست؛ بلکه امروزه بسیاری از افراد با گرایش‌های غیردینی در برابر امور معنوی و انسانی، رویکردی مناسب نشان داده‌اند. شاید این رویکرد به فطری‌بودن این آموزه‌ها برمی‌گردد که از طرف انسان‌ها اجتناب‌ناپذیر است.

۲. برای اطلاعات بیشتر می‌توانید مراجعه کنید به: عارفی، غ. (۱۳۸۸). «بررسی مبانی اخلاق پزشکی در اندیشه‌ی شیعی با تکیه بر آیات قرآن کریم و احادیث نهج‌البلاغه». مجله‌ی دانشور پزشکی، دوره‌ی ۱۶، شماره‌ی ۸۳، صص ۱۰۱ تا ۱۰۶.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اسلام اساساً نقش یک نسخه‌ی شفابخش را به‌خصوص در حوزه‌ی سلامت روان و جسم افراد ایفا می‌کند؛ همچنین اسلام در روابطی که بین افراد مختلف برقرار می‌شود اصول اخلاقی خاصی تعریف کرده است. افراد در حوزه‌ی پزشکی نیز به‌واسطه‌ی تعاملات مکرری که میان سه گروه استادان، دانشجویان و بیماران صورت می‌گیرد لازم است به مفاهیم اخلاقی آراسته شوند و همان‌گونه که به سلامت جسم و روان افراد اهمیت می‌دهند، به نقش اخلاق در روابطشان نیز توجه کنند؛ لذا در ابتدا باید خود استادان، از شاخصه‌ها و مؤلفه‌ها و موضوعات اخلاقی مطلع باشند و بعد آن‌ها را به دانشجویان منتقل نمایند تا بتوانند در کنار مباحث تخصصی، تحولی در نظام جامع پزشکی به وجود آورند. رعایت این آموزه‌ها تضمین‌کننده‌ی سلامت در فرایند یاددهی و یادگیری است و موجب افزایش تعهد پاسخ‌گویی مدرسان به نیازهای معنوی دانشجویان می‌شود.

بحث

با عنایت به اهمیت موضوع، مواردی چون: ارتباط با خدا، استمرار در آموختن، پاک‌دامنی، امیدواری، حفظ اسرار، احترام به دیگران و... از جمله مهم‌ترین بایسته‌های اخلاقی در آموزش پزشکی معرفی شده که در این پژوهش به تفصیل، به رویکرد آیات و روایات به این موارد پرداخته شده است. یک استاد باید خود را ملزم به توصیه، تدریس و رعایت اصول اخلاقی بداند؛ به دلیل جایگاه اثرگذاری که استاد بر رفتار و افکار فراگیران دارد، باید خود را به فضایل اخلاقی آراسته نماید و بداند مؤثرترین روش در انتقال ارزش‌های اخلاقی مثبت، آشکارشدن آن‌ها در رفتار واقعی مدرس است. همچنین به خاطر وظیفه‌ای که در قبال برآوردن نیازهای آموزشی دانشجویان دارد، باید با رعایت حداکثری اصول اخلاقی در

انجام وظایف حرفه‌ای، مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو به انجام رساند.

اصول اخلاقی در آموزش پزشکی

بعضی محققان اندیشه‌ی دینی و شیعی، موضوع اخلاق پزشکی را در قرآن، سیره‌ی ائمه (ع) و نهج‌البلاغه بررسی کرده‌اند.^۱ در کلام امام علی (ع)، مؤلفه‌های اخلاقی عموم انسان‌ها در مواقع انتخاب و تصمیم‌گیری شامل دانش، بصیرت، توکل، مشورت، پابندی به ارزش‌های اخلاقی، واقع‌گرایی و بی‌طرفی، امانت‌داری، عدالت‌گرایی، حق‌مداری، انجام وظیفه، رازداری، محرم‌بودن، قانون‌مداری، نگرش توحیدی و توجه به کرامت انسانی است. همچنین، آفات تصمیم‌گیری اخلاقی از منظر نهج‌البلاغه عبارت‌اند از: ناتوانی در پیش‌بینی و ارزیابی پیامدهای احتمالی، شتاب‌زدگی، غلبه‌ی احساسات و منافع مادی (۵).

شرافت، صداقت و درستکاری، صراحت و شفافیت، مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گوبودن و انجام وظیفه، نوع‌دوستی، وجدان و اعتمادآفرینی، امانت‌داری، رازداری و محرم‌بودن، واقع‌گرایی و بی‌طرفی، دوری از تبعیض، احترام متقابل و رعایت حقوق دیگران و عدالت‌خواهی و قانون‌مداری از جمله مؤلفه‌های حوزه‌ی پزشکی در کلام بزرگان دینی ما معرفی شده‌اند؛ از این رو می‌توان ادعا کرد که قضاوت عملی هر پزشک به‌منظور تصمیم‌گیری اخلاقی، نیازمند عناصری همچون دانش و آگاهی، تعهد و گزینش عقلانی است (۶).

در بسیاری از جوامع، از چهار اصل اخلاقی عمده به‌عنوان راهنما در تصمیم‌گیری اخلاقی پزشکی استفاده می‌شود که عبارت‌اند از:

۱. استقلال حرفه‌ای: توجه به اختیار و آزادی و حق

۱. در این باره می‌توان به باقری، ع. ر. (۱۳۹۰). «اولویت‌های اخلاق پزشکی: نتایج یک مطالعه‌ی کشوری». مجله‌ی ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۵، صص ۳۹ تا ۴۸ اشاره کرد.

ابتهاج و حلاوت زائدالوصفی است و سعی کند به وسیله‌ی یاد خدا که قوت قلب و پشتوانه‌ای سرشار است، به حرکت علمی خود شتاب، تعمیق و ژرفای بیشتر بدهد.

ب. علم آموزی. دانش پزشکی با توجه به حجم گسترده‌ی تحقیقات در دنیا، پیوسته در حال تحول و پیشرفت است. پزشک باید در قبال بهبود دانش و ارتقای مهارت‌های فردی و تعالی خود متعهد بوده و برای به‌روزرسانی اطلاعات علمی و حرفه‌ای خویش تلاش کند. در دین مبین اسلام افراد بی‌دلیل و بدون داشتن صلاحیتی خاص، بر دیگری تفوق و برتری ندارند. یکی از ملاک‌های برتری افراد بر یکدیگر علم و دانش است. قرآن مجید می‌فرماید: «خداوند کسانی که ایمان و علم دارند را رفعت و درجه می‌بخشد»^۴ (۸) و «مسلماً کسی که دارای علم است و آنکه بدون علم است مساوی نیستند»^۵ (۸). دانش‌آموزی و ارتقای علمی افتخاری برای انسان و مایه‌ی مباهات اوست و استاد عرصه‌ی پزشکی باید با عطش سیری‌ناپذیر به دنبال پیشرفت علمی و گسترش و تعمیق اندوخته‌های خود باشد تا بتواند مسئولیت حساس و مهم خود را به بهترین وجه انجام دهد^۶ (۱۰).

امام علی (ع) درباره‌ی عطش علمی یک مسلمان مؤمن می‌فرماید: «علم و دانش گمشده‌ی مؤمن است. آن را می‌یابد ولو در نزد منافق باشد»^۷ (۱۱). در مکتب امام علی (ع) نیز تکیه بر عنصر دانش و آگاهی به‌ویژه در مقام عمل مشهود است: «علم و عمل پیوندی نزدیک دارند، و کسی که دانست

انتخاب پزشک، بدین معنی که در واقع صلاحیت و مسئولیت پیگیری اخلاق عملی به عهده‌ی خود پزشک است؛
۲. سودمند بودن؛

۳. ضرر نرساندن: پزشک موظف است که اقداماتش در جهت سودرسانی به بیمار باشد و موجب آسیب‌رسیدن یا ضرر به بیمار نشود و ۴. رعایت عدالت (۷).

مهم‌ترین اصول اخلاقی از منظر قرآن و روایات دینی به شرح ذیل است:

الف. ارتباط با خدا. اولین و مهم‌ترین اصلی که باید در آموزش برای دانشجویان پزشکی در کانون توجه قرار گیرد، ارتباط دوستانه با حضرت حق جل‌جلاله است. ارتباط و انس با مبدأ لایزالی و بی‌نهایت الهی به انسان فراخی و ظرفیت و توان مضاعف می‌دهد. قرآن مجید به همهی ما یادآوری می‌کند که فقط در سایه‌سار نخل یاد خدا دل‌ها آرامش واقعی پیدا می‌کند^۱ (۸). امام علی (ع) درباره‌ی نحوه‌ی ارتباط با خداوند می‌فرماید: «همانا بهترین چیزی که انسان‌ها می‌توانند با آن به خدای سبحان نزدیک شوند، ایمان به خدا و ایمان به پیامبر (ص) و جهاد در راه خداست»^۲ (۹).

در اهمیت یاد و ذکر خداوند همین بس که حضرت علی (ع) فرموده‌اند: «خدا ذکر را، یعنی یاد خودش را، مایه‌ی روشنی دل‌ها قرار داده است؛ به وسیله‌ی همین یاد او بودن است که گوش انسان سنگینی‌اش برطرف می‌شود، می‌شنود بعد از اینکه نمی‌شنید، می‌بیند بعد از آنکه نمی‌دید»^۳ (۹). دانشجو باید بدانند زندگی در سایه‌سار نخل معنویت دارای

۴. «یرفع الله الذین آمنوا و الذین اوتوا العلم درجات» (مجادله/۱۱).

۵. «هل یتوی الذین یعلمون و الذین لایعلمون» (زمر/ ۹).

۶. امام صادق (ع) می‌فرماید: «کل ذی صناعه مضطر الی ثلاث خصال یجتلب بها المكسب و هو ان یكون حاذقا بعلمه مودیا لامانه فیه مستمیلا لمن استعمله». صاحب هر حرفه‌ای باید سه ویژگی داشته باشد تا کار او رونق گیرد: ۱. در کار خود مهارت علمی داشته باشد؛ ۲. امانت‌دار باشد؛ ۳. نسبت به مراجعه‌کنندگان علاقه‌مند باشد.

۷. «الحکمه ضاله المومن فخذ الحکمه و لو من عند اهل النفاق».

۱. «الا یذکر الله تطمئن القلوب» (رعد/ ۲۸).

۲. «إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَوَسَّلَ بِهِ الْمُتَوَسِّلُونَ إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى، الْأَيْمَانُ بِهِ وَ بَرَسُورُهُ، وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ».

۳. «ان الله سبحانه و تعالی جعل الذکر جلاء للقلوب تسمع به بعد الوقرة و تبصر به بعد العشوة و تنقاد به بعد المعاندة و ما برح الله عزت الاله فی البرهة بعد البرهة و فی ازمان الفترات عباد ناجاهم فی فکرهم و کلمهم فی ذات عقولهم».

سوی موفقیت گام بردارد. محقق نراقی می‌گوید: «ضد یأس از رحمت خدا، امیدواری به اوست که آن را صفت رجا گویند (۱۵) و رجا عبارت است از: انبساط سرور در دل به جهت انتظار امر محبوبی و این سرور و انبساط را وقتی امیدواری گویند که آدمی بسیاری از اسباب رسیدن به محبوب را تحصیل کرده باشد» (۱۶).

برخی نیز معتقدند: «امید در سلامت روانی انسان نقشی مهم بر عهده دارد. امید، به زندگی انسان معنا می‌بخشد و هنگام هجوم مشکلات، نامالایمات، رنج‌ها و اندوه‌ها و مصایب و ناگواری‌ها، از فروپاشی روانی انسان جلوگیری می‌کند و مانع استیلاي یأس و دلسردی بر انسان می‌شود. بدون امید، زندگی بی‌معنا، تلاش ناموجه و اضطراب و افسردگی حضور موجه پیدا می‌کنند و سیاهی و تاریکی و ابهام افق آینده را می‌پوشاند» (۱۷).

از نظر قرآن کریم خداوند متعال انسان‌ها را به حال خود رها نکرده است؛ پس انسان‌ها نباید از رحمت و معاونت او مأیوس شوند. «بگو: ای بندگان من، که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید! از رحمت خداوند نومید نشوید»^۷ (۸). در آیه‌ای دیگر، یأس از رحمت خداوند را مذمت کرده و می‌فرماید: «جز گمراهان، چه کسی از رحمت پروردگارش مأیوس می‌شود؟»^۸ (۸).

ه. حفظ اسرار. بیماران و اولیای آن‌ها کادر پزشکی را محرم اسرار خود می‌دانند و همه‌ی چیزهایی را که به نزدیک‌ترین افراد خود نمی‌گویند با وثاقت کامل مطرح می‌کنند؛ بنابراین کادر پزشکی باید در منتهای امانت‌داری، اسرار آن‌ها را حفظ کرده و به‌جز مواردی که در قانون

باید به آن عمل کند، چرا که علم، عمل را فرا خواند، اگر پاسخش داد می‌ماند و گرنه کوچ می‌کند»^۱ (۹). و نیز فرموده‌اند: «هیچ سرمایه‌ای سودمندتر از عقل نیست... و هیچ عقلی چون اندیشیدن و تدبیر نیست»^۲ (۹)؛ همچنین «ارزشمندترین بی‌نیازی‌ها عقل است و بزرگ‌ترین فقر بی‌خردی است»^۳ (۹).

ج. استمرار در آموختن. مسئولیت خطیر دانش‌آموخته‌ی پزشکی ایجاب می‌کند که هیچگاه خود را از مطالعه و تحقیق بی‌نیاز نبیند و ارتباط خویش را با استادان و مجامع علمی داخل و خارج خود قطع نکند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «دانش را بجوید، اگر چه در چین باشد؛ زیرا طلب علم بر هر مسلمانی واجب است و فرشتگان بال خویش را برای طالب علم پهن می‌کنند، زیرا از آنچه وی در طلب آن است، خشنود هستند»^۴ (۱۲). در نگاه پیامبر اکرم (ص) تداوم در تلاش‌های علمی از جهاد در راه خدا برتر و بالاتر است^۵ (۱۲). امام علی (ع) نیز در این باره می‌فرماید: «بهترین کارها در نزد خداوند متعال تداوم آن است، اگر چه کم باشد»^۶ (۱۳ و ۱۴).

د. امیدواری. استاد پزشکی باید به دانشجویان خود پیام‌داده که به خداوند متعال امیدوار باشند و از این پشتوانه‌ی بزرگ معنوی بهره ببرند. امید به خدا، سرمایه و دینیه‌ی سرشاری است که در همه‌ی مراحل زندگی یار و مددکار انسان است و می‌تواند با علاقه‌ای زائدالوصف و با قدرت و انرژی فراوان به

۱. حکمت ۳۶۶

۲. حکمت ۱۱۳

۳. حکمت ۳۸

۴. «اطلبوا العلم ولو بالصین فان طلب العلم فریضه علی کل مسلم ان الملائکه تضع اجنتها لطلاب العلم رضا لما یطلب.»

۵. الغد و الرياح فی تعلیم العلم افضل عندالله من جهاد: صبح و شب در کار تعلیم علم به‌سربردن، نزد خدا از جهاد بهتر است.

۶. «احب الاعمال الی الله ادومها و ان قل.»

۷. «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ» (زمر/۵۳).

۸. «مَنْ يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ» (حجر/۵۶).

پیش‌بینی شده، آن‌ها را با کسی در میان نهند. امام صادق (ع) می‌فرماید: «حرف‌هایی که در مجالس خاص زده می‌شود به‌عنوان امانت است و کسی حق افشای آن را بدون صاحبش ندارد»^۱ (۵).

در آیه‌ی ۱۷ سوره‌ی دخان و آیات ۱۰۶، ۱۲۵، ۱۴۲، ۱۶۲، ۱۷۸ سوره‌ی شعراء از برخی پیامبران به‌عنوان رسولان امین یاد شده است. همچنین در قرآن، امانت‌داران را به مؤمنان با هم ذکر می‌کند^۲ (۹). امام صادق (ع) می‌فرماید: «خداوند هیچ پیامبری را برنمی‌گذاشت، جز به راست‌گویی و ادای امانت به نیکوکار و بدکار»^۳ (۱۸) و امام باقر (ع) فرموده‌اند: «خداوند اجازه‌ی ترک سه چیز را به هیچ‌کس نداده: یکی رد امانت (به صاحبش) است چه نیکوکار باشد، چه بدکار»^۴ (۱۸).

و. اخلاص. توصیه و دعوت استاد به اخلاص در انجام وظیفه و کار برای رضای خدا، انگیزه‌ی دانشجویان را در تلاش‌های علمی افزایش می‌دهد و باعث می‌شود خداوند معین و مددکار آن‌ها در مسئولیت‌های پیش رو باشد. «هر که برای وصول به لطف و رحمت پروردگارش امیدوار است، باید کاری شایسته (با خلوص نیت) انجام دهد، و هیچ‌کس و هیچ چیز را در عبادت پروردگارش شریک نکند»^۵ (۹). امام صادق (ع) می‌فرماید: «معلم به خاطر مزد درس نمی‌دهد، (بلکه برای خدا و با خلوص نیت آموزش می‌دهد) و هرگاه

هدیه‌ای به او دادند، آن را می‌پذیرد»^۶ (۱۱). ز. توکل. توکل صفت محوری و کلیدی در ادامه‌ی مسیر زندگی علمی دانشجویان تلقی می‌شود^۷ (۱۹). اینکه دانشجوی خود را تنها و سرگردان و بی‌پناه نداند، سرمایه‌ی گهرباری است که به افق دید او می‌افزاید. پزشک نیز باید همواره در تصمیم‌گیری‌های حرفه‌ای خویش خداوند را شفاف‌دهنده‌ی بیماران و خود را فقط یک وسیله‌ی الهی بداند. توکل را می‌توان عامل اصلی کاهش تردید و دودلی و موجب قوت قلب و قدرت روحی پزشک دانست؛ توکل به خدا، به‌ویژه در تنگناهای اخلاقی می‌تواند کارگشا باشد (۲۰).

در دیدگاه امام علی (ع) نیز توکل بر خدا جایگاهی ویژه دارد: «من قصدی جز اصلاح تا نهایت توانایی خود ندارم و موفقیت من تنها به لطف خداست و توفیقات را جز از خداوند نمی‌خواهم، بر او توکل می‌کنم و به سوی او باز می‌گردم» (۹). همچنین فرموده‌اند: «توکل بر خداوند، مایه‌ی نجات از هر بدی و محفوظ‌بودن از هر دشمنی است»^۸ (۱۸)؛ البته توکل بر خدا به مفهوم بی‌توجهی به اسباب و علل مادی نیست؛ بلکه توجه خاص انسان متوکل در کنار فراهم‌آوردن مقدمات مادی به سرچشمه‌ی هستی است. خداوند متعال نیز می‌فرماید: «توکل به خداوند برای انسان بس است»^۹ (۹).

ح. پاک‌دامنی. در روایات پاک‌دامنی از جمله بالاترین عبادات محسوب می‌شود^{۱۰} (۱۹). مراکز درمانی به لحاظ ضرورت شغلی با جنس مخالف سروکار دارند؛ بنابراین باید مسأله‌ی عفت و پاک‌دامنی و رعایت مسائل شرعی بیشتر در کانون توجه و مذاقه قرار گیرد تا اعتماد مردم به این‌گونه

۱. «المجالس بالامانه و لیس لاحد ان یحدث بحديث یکنمه صاحبه الا باذنه».

۲. «والذین هم لاماناتهم و عهدهم راعون» (مؤمنین/۸).

۳. «ان الله عزوجل لم یبعث نبیاً الا بصدق الحدیث و اداء الامانه الی البر و الفاجر».

۴. «ثلاث لم یجعل الله عزوجل لاحد فیهن رخصه: اداء الامانه الی البر و الفاجر».

۵. «فمن كان یرجوا لقاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً و لا یشرك بعباده ربه احداً» (کهف/ ۱۱۰) و همچنین «فاعبد الله مخلصاً له الدین» لا اله الا الله الدین الخالص؛ پس خدای را با خلوص نیت در عمل به آئین حق، بندگی کن، هان ای انسان! دین و آئین خالص و پاکیزه از آن خدای متعال و برای اوست» (زمر/۳).

۶. «المعلم لا یعلم بالاجر و یقبل الهدیه اذا اهدی الیه».

۷. امام علی (ع) می‌فرماید: «مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ ذَكَتْ لَهُ الصُّعَابُ وَ تَسَهَّلَتْ عَلَيْهِ الْأَسْبَابُ؛ هر کس به خدا توکل کند، دشواری‌ها برای او آسان می‌شود و اسباب برایش فراهم می‌گردد».

۸. «التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ نَجَاةٌ مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَ حِرْزٌ مِنْ كُلِّ عَدُوٍّ».

۹. «و من یتوکل علی الله فهو حسبه» (طلاق/۳).

۱۰. امام کاظم (ع) فرموده‌اند: «ما عبد الله بشيء افضل من عفة بطن و فرج».

مشفقانه و دلسوزانه ضامن کامیابی است. به خصوص در بیمارستان‌ها که محل عبور افراد مضطرب و ناراحت و درمانده است که خیلی هم شکننده و حساس هستند. پیامبر اکرم (ص) در کلامی گهربار فرموده‌اند: «کار تمام نیست مگر اینکه سه چیز همراه داشته باشد: تقوایی که شخص را از معاصی الهی بازدارد؛ خُلق نیکویی که به وسیله‌ی آن با مردم مدارا کند؛ حلم و بردباری که عمل جاهلانه با آن دفع گردد»^۷ (۱۸). بیمار به همان میزان که به دارو نیازمند است به محبت و عطوفت و خوشرویی برای بهبود خویش نیازمند است.

ک. اهتمام به دیگران. اهتمام به دیگران و ترجیح دادن آن‌ها بر خود و دست محبت کشیدن به سر نیازمندان از اوصاف حمیده و منش فرهیختگان و انسان‌های وارسته است. آن‌ها فارغ از اینکه متقاضی خدمت، چه کسی است با طیب خاطر و برای کسب رضای الهی انجام وظیفه می‌کنند. خداوند در سوره‌ی حجرات می‌فرماید: «ای مردم ما همه‌ی شما را از یک پدر و مادر (آدم و حوا) آفریده‌ایم و همه‌ی شما از آن دو نفر منتشر شده‌اید و به صورت اجتماعات مختلف و اقوام گوناگون درآمده‌اید، پس با یکدیگر تفاخری در نسب و تفاوتی در ریشه و اساس ندارید و این گوناگون نمودن شما برای این بود که از یکدیگر تشخیص داده شوید و بتوانید یکدیگر را بشناسید و ائتلاف و تعاون داشته باشید و گرنه شما بر یکدیگر کرامت و برتری ندارید، تنها چیزی که در نزد خدا احترام و کرامت محسوب می‌شود، مسأله‌ی تقوی است که تنها وسیله برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت است»^۸ (۸).

این کرامت هدفی است که در راه کسب آن هرگز نزاحم

۷. «ثلاث من لم یکن فیہ لم یتم عمل: ورع- یعجزه عن معاصی الله و خلق

یداری به الناس و حلم یرد به جهل الجاهل».

۸. «إِنَّا جَعَلْنَاكُمْ خَلْقًا نَّامٌ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَشُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات/۱۳).

مراکز بیشتر شود. اتخاذ تدابیری برای جداسازی اماکن درمانی کمک مهمی در این زمینه خواهد بود. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «خداوند انسان باحیای بردبار پاک‌دامنی را که پاک‌دامنی می‌ورزد، دوست دارد»^۱ (۱۹) و امام علی (ع) فرموده‌اند: «عفت، سرآمد هر خوبی است»^۲ (۱۱).

ط. فروتنی. قرآن کریم حضرت یوسف (ع) را به داشتن این صفت پسندیده ستایش کرده و آن را به‌عنوان یک درس عملی به تمام انسان‌ها آموزش می‌دهد و گفت‌وگوی آن معلم وارسته‌ی انسان‌ها را با برادران خطاکارش این‌گونه نقل می‌کند که برادران گفتند: «به خدا سوگند که خداوند تو را بر ما برگزید و برتری داد و حقیقت این است که ما خطاکار بودیم»^۳ یوسف (نیز با بزرگواری تمام) فرمود: «امروز هیچ سرزنشی بر شما نیست، خداوند شما را می‌آمزد و او مهربان‌ترین مهربانان است»^۴ (۸).

حضرت علی (ع) نیز می‌فرماید: «هر معلمی که بر شاگردانش تواضع و فروتنی کند و در برابر دانشمندان خود را کوچک و پایین دست به حساب آورد، با دانش خود به آقایی می‌رسد»^۵ (۱۸). قرآن کریم با اشاره به نصایح لقمان حکیم می‌فرماید: «با بی‌اعتنایی از مردم روی مگردان و مغرورانه بر زمین راه مرو که خداوند هیچ متکبر مغروری را دوست ندارد»^۶ (۸).

ی. بردباری. فرهنگ مدارا و رفق با مردم و هنر برخورد

۱. «إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ الْخَيْرَ الْحَلِيمَ الْعَفِيفَ الْمُتَعَفِّفَ».

۲. «الْعِفَّةُ رَأْسُ كُلِّ خَيْرٍ».

۳. «قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَثْرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَ أَنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ» (یوسف/۹۰).

۴. «لَا تُثْرِبْ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» (یوسف/۹۱).

۵. «مَنْ تَوَاضَعَ لِلْمُتَعَلِّمِينَ وَ ذَلَّ لِلْعُلَمَاءِ سَادَ بَعْلَمَهُ».

۶. «وَ لَا تَتَّعِزَّ خَدَكَ لِلنَّاسِ وَ لَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ» (لقمان/۸).

اندک. و ضد فساد، صلاح است. براساس این تعریف، عمل فاسد یعنی عمل خارج از مرز اعتدال، و عمل صالح، یعنی عمل متعادل» (۱).

اینکه رفتارهای ستوده و اخلاقی انسان‌ها در قرآن همواره با پسوند صالح یاد شده است و چون عمل صالح را به صورت اجمال، همه‌ی مردمان می‌شناسند، قرآن نیز فهم آن را به مردم واگذار نموده است (۲). بر همین اساس، توجه و عنایت به عدالت و روحیه‌ی انصاف در برابر مردم و عدم تبعیض و تفاوت در بین آن‌ها، اصلی است که یک مسلمان باید به آن معتقد باشد و در مسئولیت‌هایی که به عهده گرفته تحقق بخشد. عدالت است که موجب تفکیک واقعیت از ضدواقعیت می‌شود. عدالت در واقع حیات است و ظلم و زیرپا گذاشتن عدالت، فرد و جامعه را متلاشی ساخته و چیزی جز مرگ و نابودی نیست (۲۲).

در حیطه‌ی عملکرد پزشکی نیز بر هر پزشک متعهد واجب است که حقوق هر بیماری را با رعایت عدالت و فارغ از هرگونه مرزبندی، تبعیض و تفاوت مد نظر قرار دهد. از دیدگاه امام علی (ع) عدالت قانونی همگانی است که هر چیز را در جای خود قرار می‌دهد: «عدالت هر چیز را در جای خود قرار می‌دهد... عدالت قانونی همگانی است»^۲ (۹). امام صادق (ع) اجرای عدالت را موجب ازدیاد رزق و روزی می‌داند: «اگر در میان مردم عدالت برقرار شود، همه بی‌نیاز می‌شوند و به اذن خداوند متعال آسمان روزی خود را فرو می‌فرستد و زمین برکت خویش را بیرون می‌ریزد»^۳ (۱۴).

پیامبر اکرم (ص) نشانه‌های یک انسان عادل را این‌گونه معرفی می‌نماید: «هر کس در معاشرت با مردم به آنان ظلم نکند، دروغ نگوید و خلف وعده ننماید، جوانمردی‌اش کامل،

۲. حکمت ۴۳۷

۳. «إِنَّ النَّاسَ يَسْتَعْنُونَ إِذَا عُذِلَ بَيْنَهُمْ وَ تُنَزَّلُ السَّمَاءُ رِزْقَهَا وَ تُخْرَجُ الْأَرْضُ بِرِكْنِهَا بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى.»

و تدافعی بین افراد مطرح نمی‌شود؛ به خلاف سایر اهداف و غایات مانند ثروت، ریاست، جمال و... که لازمه‌ی به‌دست‌آوردن آن‌ها، رودررو شدن و جنگ و درگیری است؛ سپس در مقام تأکید این معنا می‌فرماید خداوند دانا و آگاه است، بنابراین اختیار تقوی به‌عنوان منشأ کرامت، به دلیل علم و احاطه‌ی او به مصالح بندگان است و می‌داند که کرامت تقوی یک غایت حقیقی است و اهداف دیگر باطل است» (۱۵).

در احادیث پیامبر اکرم (ص) آمده است که «مردم و موجودات دیگر، خانواده‌ی پروردگار هستند، محبوب‌ترین انسان در پیشگاه خداوند، فردی است که خانواده‌ی خدا از او بهره‌مند شوند و شادی و سروری را به اهل خانه‌ای برساند»^۱ (۱۵).

گفت ما عیال حضرتیم و شیرخواه/

آنکه او از آسمان باران دهد /

هم تواند کوز رحمت نان دهد (۲۱).

ل. عدالت‌ورزی. شهادت و گواهی در امور اجتماعی، اگر از عنصر عدل به دور باشند، فاقد ارزش هستند و دادوستدهای اقتصادی افراد جامعه اگر برپایه‌ی عدل استوار نباشند، نکوئیده و غیراخلاقی هستند. یک سلسله مفاهیم کلیدی در آیات و روایات داریم که محورهای اصلی خوبی و بدی براساس آن‌ها می‌چرخد؛ مانند عدالت، صلاح، خیر، فلاح، فوز، حق، معروف و الفاظ متضاد این‌ها. وجه اشتراک معنایی همه‌ی این واژگان اعتدال و خروج از آن از هر جنبه است؛ برای مثال در قرآن واژه‌ی «صالح» عنوانی فراگیر برای همه‌ی رفتارهای ارزشی و اخلاقی و واژه‌ی «فاسد»، عنوانی کلی برای همه‌ی رفتارهای غیرارزشی است. اصفهانی در مفردات می‌نویسد: «فساد، خروج شی از مرز اعتدال است، خواه این خروج زیاد باشد یا

۱. «الخلق عیال الله فاحب الخلق الی الله من نفع عیال الله.»

ن. احترام به دیگران. پروردگار متعال در آیه‌ای رمز موفقیت پیامبر را این‌گونه معرفی می‌کند: «پس به مهر و رحمتی از سوی خدا با آنان نرم‌خوی شدی و اگر درشت‌خوی و سخت‌دل بودی از پیرامونت پراکنده می‌شدند»^۵ (۸).

نتیجه‌گیری

آنچه گذشت، تنها بخشی از گنجینه‌ی عظیم آیات و روایات بود که حاوی مهم‌ترین و اساسی‌ترین نکات اخلاق پزشکی است. بررسی علم اخلاق در پزشکی در اسلام حاکی از آن است که راهبردها و آموزه‌های مناسبی برای کادر پزشکی وجود دارد که با دست یازیدن به آن می‌توان بار معنوی و انسانی سیستم را پر بارتر کرد. شاید در بین صنوف مختلف هیچ صنفی مانند اطبا با جسم و جان انسان‌ها سروکار ندارند. در این مقاله به توصیه‌های چهارده‌گانه‌ی اخلاق پزشکی به دانشجویان این رشته، از قبیل ارتباط با خدا، دانش‌آموزان، استمرار در آموزش، امیدواری، حفظ اسرار، اخلاص، توکل، پاک‌دامنی، فروتنی، بردباری، اهتمام به دیگران، عدالت‌ورزی، عطف و مهربانی و احترام به دیگران اشاره شد. اصول پیش‌گفته در حقیقت، تبیین اخلاق حرفه‌ای استادان دانشگاه‌ها به‌عنوان یک استاد بوده و در آن استانداردهای اخلاقی بررسی شده است. براساس مبانی و اصول یادشده، یک استاد باید خود را ملزم به توصیه، تدریس و رعایت اصول اخلاقی بداند؛ اول، به دلیل جایگاه اثرگذاری که او بر رفتار و افکار فراگیران دارد، باید خود را به فضایل اخلاقی آراسته کند و بداند مؤثرترین روش در انتقال ارزش‌های اخلاقی مثبت، آشکار شدن آن‌ها در رفتار واقعی مدرس است. دیگر اینکه به خاطر وظیفه‌ای که در قبال برآوردن نیازهای آموزشی دانشجویان دارد، باید با رعایت

۵. «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَفُتِنُوا مِنْ حَوْلِكَ» (آل عمران/۱۵).

عدالتش آشکار، برادری با او واجب و غیبتش حرام است»^۱ (۱۶).

م. عطف و مهربانی. عطف و مهربانی با مردم به‌خصوص از طرف کادر پزشکی باعث تسکین آلام و تقلیل رنج و محنت آنان می‌شود. خداوند این رمز توفیق را در امر تعلیم و تربیت این‌گونه به پیامبر خود یادآور می‌شود: «و بال و پر خود را برای مؤمنانی که از تو پیروی می‌کنند بگستر و نسبت به آنان، متواضع و فروتن باش»^۲ (۸). قرآن کریم می‌فرماید: «و در دل‌های کسانی که از او پیروی کردند رأفت و رحمت نهادیم»^۳ از آیه‌ی فوق فهمیده می‌شود که رحمت و مهربانی از ویژگی‌های بارز یک مسلمان واقعی است (۸).

پیامبر(ص) با مردم به مهربانی و عطف سخن می‌گفت و آنان در کنار او احساس آسودگی می‌کردند. انس‌بن‌مالک می‌گوید: «نه سال خدمتگزار و خادم رسول(ص) بودم، هرگز به خاطر ندارم در این مدت به من فرموده باشد: چرا این کار را انجام دادی؟ و هرگز در کارها به من عیب و ایرادی نمی‌گرفت»^۴ (۱۷، ۱۶). امام علی (ع) فرموده‌اند: «با سه صفت محبت و دوستی به دست می‌آوری: ۱. انصاف در معاشرت، ۲. همدردی با دیگران در خوشی و ناخوشی، ۳. برخورد با قلب پاک و سالم» (۱۸).

۱. «مَنْ عَامَلَ النَّاسَ فَلَمْ يَظْلِمِهِمْ وَ حَدَّثَهُمْ فَلَمْ يَكْذِبْهُمْ وَ وَعَدَهُمْ فَلَمْ يَخْلِفْهُمْ فُهَوَّيْ مِمَّنْ كَمَلَتْ مُرُوَّتُهُ وَ ظَهَرَتْ عَدَالَتُهُ وَ وَجَبَتْ أُخُوَّتُهُ وَ حَرَمَتْ غَيْبَتُهُ».

۲. «و اخفض جناحك لمن اتبعك من المؤمنين» (شعراء/۲۱۵).

۳. «وَ جَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَ رَحْمَةً» (حدید/۲۷).

۴. سیدمحمدحسین طباطبایی، سنن النبی، ترجمه و تحقیق محمدهادی فقهی، ص ۱۲۲؛ در احوالات پیامبر اسلام (ص) از قرآن کریم می‌خوانیم: «لقد جائكم رسول من انفسكم عزيز عليه ما عنتم حريص عليكم بالمؤمنين رؤوف رحيم: قطعاً برای شما پیامبری از خودتان آمد که برای او دشوار است که شما در رنج بیفتید، ایشان به هدایت شما حریص و نسبت به مؤمنین دلسوز و مهربان است» (ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۷۶).

حداکثری اصول اخلاقی در انجام‌دادن وظایف حرفه‌ای، مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو به انجام رساند. خلاصه آنکه یک پزشک باید تمام بیماران خود را به‌طور مساوی بدون هیچ تبعیضی مداوا نماید؛ به بیان دیگر شایسته است پزشک، صرف نظر از اینکه بیمار از چه آیین و مذهب، نژاد، ملیت، رنگ و بسیاری از موارد دیگر برخوردار است، به وظیفه‌ی حرفه‌ای خود عمل کند. یک پزشک باید به شکایت بیمار گوش فرا دهد، با رنجش او همدردی و او را به‌خوبی درمان کند و درحالی‌که وضعیت جسمی او را بررسی می‌کند، بدون توجه به سطح تحصیلات یا سطح اجتماعی بیمار، یا زمینه‌های مذهبی یا نژادی، از هر گونه رفتاری که موجب عصبانیت یا خجالت او می‌شود جلوگیری کند.

یک پزشک باید به دیدگاه بیمار خود احترام بگذارد، یک پزشک باید در انجام‌دادن کارهای خود صادق باشد؛ از ارزش‌های اخلاقی بالا برخوردار باشد؛ از معلمان و مربیانش سپاسگزار باشد و تلاش‌های دیگران را تأیید کند. سخن پایانی آنکه، فراموش نکنیم قلب دانشجو بستر پذیرش آموزه‌های اخلاقی و هدف بعثت پیامبر اسلام نیز تکمیل مکرمت‌های اخلاقی بوده است^۱ (۱۸).

۱. «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق».

منابع

- 1- Al-Isfahani R, Ibn Muhammad H. Al-Mufradat al-Qarib al-Quran. Tehran: Al-Mektah al-Martazaviyeh; 1989. [in Persian]
- 2- Enayati R. criteria for the differentiation of goodness and ethics from the viewpoint of verses and narrations. Journal of Biological Ethics. 2012; 2(4): 41-62. [in Persian]
- 3- Stokke, O. The Construction of Modern Islamic Authority: Analyzing the medical ethics of the Islamic Organization for Medical Sciences [dissertation]. Oslo (Norway). University of Oslo; 2014.
- 4- Khademi P. Medical Ethics in Islam (with emphasis on the traditions of the Infallible Imams (AS) and Nahj al-Balaghah). Nahjbalaghe Research Quarterly. 2010; 8(30): 146-133.
- 5- Alavi S, Safaeian L, Abed A. Decision Making Components in Medical Ethics from the Viewpoint of Nahjbalaghe. Iranian Journal of Ethics and Medical History. 2013; 6(3): 30-41. [in Persian]
- 6- Whitton H. Implementing effective ethics standards in government and the civil service. <http://www.oecd.org/mena/governance/35521740.pdf> (accessed on: 2012).
- 7- Larijani B, Zahedi F. The Effect of Ethical Philosophy on Ethical Decisions in Medicine. Journal of Diabetes and Lipid Iran. 2005; 4: 38-25. [in Persian]
- 8- The Holy Quran. Translated by Mehdi Elahi Qmshay. Tehran: Osveh; 1997. [in Persian]
- 9- Dashti M. [Nahjbalaghe]. Qom: Institute of Imam Ali; 2003. [in Persian]
- 10- Harrani H. [Tohaf Al oqol]. Translated by Ali Akbar Mirzaee. Qom: Saleh; 2010. [in Persian]
- 11- Horr-e-Ameli MH. [Wasael Shi'a]. Vol.15. Correction by Rabbani Shirazi. Qom: Alalbeyt; 1975. [in Persian]
- 12- Koleini Y. [Usul al-Kafi]. vol. 2. Qom: Ismailis; 1980. [in Persian]
- 13- Tabresi F. [Majma Al-Bayan fi Tafsir al Quran]. Tehran: NaserKhosro; 1993. [in Persian]
- 14- Tabatabai SMH. [Al-Mizan]. vol. 6. Qom: Ismailis; 1998. [in Persian]
- 15- Mostafavi H. [Al-tahqiq fi Kalamat al-Qur'an Karim]. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance; 1992. [in Persian]
- 16- Qomi M. [Khesal]. Qom: Ismailis; 1998. [in Persian]
- 17- MesbahYazdi MT. [Akhlagh dar Qur'an]. vol. 3. Qom: the Imam Khomeini Institute; 2010. [in Persian]
- 18- Majlesi MB. [Bahar al-Anwar]. Beirut: Vafa; 1982.[in Persian]
- 19- Amadi A. [Ghorarolhekam va DoraralKelam]. vol. 4. Tehran: Tehran University; 2006. [in Persian]
- 20- Shafiei A. [Modiriati dar Aieneh Gozarehaie Alavi]. Faslnameh Nahjbalaghe. 2009; 25: 80-99. [in Persian]
- 21- Maulvi J. [Masnavi]. by the efforts of Tawfiq-e-Sobhani. Tehran: Ministry of Culture; 1994. [in Persian]
- 22- Hashemi Z, Mortazavi MJ. Euthanasia from the perspective of Islam and modern medical ethics. Iranian Journal of Ethics and Medical History. 2008; 1(3): 35-44. [in Persian]

Ethics in medical education from the perspective of verses and hadiths

Asghar Salimi Naveh¹, Reza Salimi², Nikzad Iesa Zadeh^{*3}, Fatemeh Salimi⁴, Maryam Poor Rezagholi⁵

¹ Assistant Professor, Department of Philosophy and Theology, Vali-e Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran.

² PhD student of Islamic history of Iran, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

³ Associate Professor, Research Center Qur'an, Hadith and Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

⁴ Graduate student in Educational Research, Islamic Azad University of Anar, Anar, Kerman, Iran.

⁵ Assistant Professor, Department of Philosophy and Theology, Vali-e Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran.

Abstract

Professional ethics is a part of the ethics of the individual component of each discipline. Whether it is in the field of medicine from the viewpoint of the Qur'an and the traditions, or how this context is discussed, is the focus of this article. With reference to the most important principles of the principles governing the medical education system, we are going to explain these principles. The applied method is descriptive and with a Quranic-narrative approach. In addition to reviewing some verses of the Qur'an, the most important issues were considered as the principles of professional ethics, especially in relation to the medical profession. However, there are also other research projects that can be done. Consideration of the articles and resources that are relevant to this discussion has been considered for further research. In order to investigate the ethical principles governing the relations between students and students in the field of medicine, first, with an interpretive look at each verse, the ethical propositions of the constituent and the contents and orientations of each verse were extracted and then the lead role was included. Also, the concepts, orientations, and leadership role of each verse were extracted. The most important things to note are: 1- Extracting ethical verses based on the study of contemporary interpretations, 2- Extracting the concepts and moral themes expressed in the interpretations, 3- Finding the connection between ethical concepts, 4- Addressing the leadership role of each of the ethical concepts, 5- Categorization of common subjects and subjects of verses.

Keywords: Ethics, professor, student, ethics, medicine

* Corresponding Author: Email: nikzadiesazadeh@gmail.com